

Διδακτική Ενότητα 4 - Ο πρωταγόρειος μύθος: η διανομή των ιδιοτήτων στα ζώα

Εισαγωγικά σχόλια

Η πρωτοτυπία του μύθου του Πρωταγόρα

Σε αντίθεση με άλλες γνωστές κοσμολογικές εκδοχές (π.χ. στο *Έργα και Ημέραι* του Ησιόδου και της Παλαιάς Διαθήκης) που εκφράζουν απαισιόδοξη ενατένιση της εξέλιξης του ανθρώπινου πολιτισμού, ο μύθος του Προμηθέα και του Επιμηθέα έχει εξαιρετο παιδευτικό περιεχόμενο, γιατί εμπνέει αισιοδοξία. Είναι μήνυμα πίστης στην προοδευτική πορεία του ανθρώπου, που ξεκινώντας από ατελέστερες μορφές βίου έφτασε σε αξιόλογα πολιτιστικά επιτεύγματα, χωρίς να έχουν εξαντληθεί οι δυνατότητες για μεγαλύτερες κατακτήσεις². (πβ Η *Άντιγόνη* του Σοφοκλή (Α' στάσιμο) παρουσιάζει την ίδια σειρά εφευρέσεων, αποδίδοντάς τες στον άνθρωπο, αλλά στο συμπέρασμα λέει ότι δεν αξίζουν τίποτε, αν δεν χρησιμοποιούνται για το καλό.) Επιπλέον, ο μύθος του Πρωταγόρα είναι ο μόνος που δεν εξαρτά την εξέλιξη της ανθρωπότητας αποκλειστικά από τις τέχνες, αλλά εισάγει στη διήγησή του **δύο διαδοχικές φάσεις**: είναι πρώτα οι τέχνες, που τις δίδαξε ο Προμηθέας, και ακολουθούν οι πολιτικές αρετές, που αυτές τις έδωσε ο Δίας³. Φαίνεται ότι ο μύθος που ακολουθεί είναι προσωπική δημιουργία του Πρωταγόρα και ίσως περιεχόταν στο έργο του «*Περί τῆς ἐν ἀρχῇ καταστάσεως*»⁴. Τα καθ'αυτό μυθολογικά στοιχεία αποτελούν εξωτερική διακόσμηση που περιβάλλει την **τελολογική άποψη** του Πρωταγόρα για τη δημιουργία του ζωικού βασιλείου και του ανθρώπου⁵. [Τελολογική αντίληψη σημαίνει ότι οι διάφορες ιδιότητες και χαρακτηριστικά των ζώων εξηγούνται από τον σκοπό (τέλος) για τον οποίο πλάστηκαν, ή απλούστερα, από τη λειτουργία που επιτελούν. Στη φύση όλα

² Σπυρόπουλος Η., *Πλάτωνος Πρωταγόρας*, εκδόσεις Ινστιτούτο Νεοελ. Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 190

³ J. de Romilly, *Οι μεγάλοι σοφιστές στην Αθήνα του Περικλή*, εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1994, σ. 242

⁴ Μαρκαντωνάτος Γ., *Πλάτωνος Πρωταγόρας*, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1997, σ. 76

⁵ Σπυρόπουλος Η., *ό.π.*, σ. 190

έχουν, σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, έναν σκοπό. Δεν ισχυρίζεται, όμως, το ίδιο για την ανθρώπινη ιστορία.]

Ο μύθος ως φιλοσοφική μέθοδος

Ο μύθος δεν είναι επινόηση των σοφιστών. Ήδη στον Όμηρο προβάλλεται και για διδακτικούς σκοπούς. Οι σοφιστές τον δανείστηκαν από την παράδοση, αλλά τόνισαν ιδιαίτερα το διδακτικό του μέρος, ενώ από τον κόσμο της φανταστικής περιπέτειας κράτησαν μόνο στοιχεία που δεν συγκρούονται βίαια με την λογική. Ως όργανο λογικής έρευνας ο μύθος παρουσιάζει σοβαρά μειονεκτήματα: α) ο εμπειρικός δογματισμός και β) η τάση προς την απλούστευση. Πρέπει να υποθέσουμε ότι οι σοφιστές κατέβαλαν ιδιαίτερη προσπάθεια για να περιορίσουν τις αδυναμίες αυτές. Ο μύθος βέβαια τέρπει τους ακροατές, αλλά συγχρόνως εξασθενεί την κριτική τους ικανότητα. Ο σοφιστής σ' αντίθεση με τον Πλάτωνα, επιχειρεί να στηρίξει την αλήθεια των απόψεων του πάνω στον μύθο.

Ερμηνευτικά σχόλια

**Γιατί ο Πρωταγόρας αναφέρεται στους θεούς; Ποια χαρακτηριστικά
συνάγουμε για τους θεούς;**

θεοὶ μὲν ἦσαν Είναι δύσκολο να παραδεχτεί κανείς ότι αυτή η αναφορά στους θεούς αποσκοπεί στη θεολογική θεμελίωση της πολιτικής αρετής. Ο Πρωταγόρας ήταν αγνωστικιστής και η όποια παρουσία των θεών έχει αλληγορική-συμβολική σημασία, καθώς π.χ. ο Δίας συμβολίζει τη λογική νομοτέλεια που διέπει τη φύση, τον κόσμο και τις σχέσεις των όντων, έτσι ώστε αυτά να επιβιώνουν και να μην εξαφανιστούν ολοκληρωτικά. Οι άλλοι θεοί και ημίθεοι είναι τα όργανα της νομοτέλειας που επικρατεί στη φύση⁶. [Στην πραγματικότητα μετά τον μύθο ακολουθεί μια ορθολογιστική εξήγηση των κύριων σημείων του, από την οποία απουσιάζει εντελώς ο θεϊκός παράγοντας⁷.]

⁶ Μαρκαντωνάτος Γ., ό.π., σ. 76

⁷ Guthrie W.K.C., *Οι Σοφιστές*, εκδόσεις MIET, Αθήνα 1989, σσ. 90-91

Η αναφορά, λοιπόν, στους θεούς είναι απλώς ένα τέχνασμα, το οποίο προσδίδει επιστημονικό κύρος στις αναπόφευκτα «αρχαϊκές» αναλύσεις του Πρωταγόρα και ως ένα σημείο αναπληρώνει την εύλογη για εκείνη την εποχή απουσία ειδικής ορολογίας και βαθύτερων γνώσεων από το χώρο της ιστορίας του πολιτισμού, της πολιτικής επιστήμης, της κοινωνιολογίας και της ψυχολογίας, που κατά τους κλασικούς χρόνους ήταν ανύπαρκτες. Με λίγα λόγια η αναφορά στους θεούς δεν είναι ανάγκη να ληφθεί στα σοβαρά. Άλλωστε, όπως φανερώνεται και από τη συνέχεια του μύθου (βλ. 6η Ενότητα), ο Πρωταγόρας δεν ενδιαφέρεται τόσο για το θέμα της ύπαρξης των θεών όσο για την εξήγηση της γένεσης του θρησκευτικού συναισθήματος.

Ἦν γάρ ποτε χρόνος· Είναι ο τυπικός τρόπος, με τον οποίο αρχίζουν οι μύθοι (πβ. *Μία φορά και έναν καιρό*). Προβάλλει την έννοια του χρόνου ως κυρίαρχου φυσικού μεγέθους, στο οποίο εγγράφεται η ύπαρξη των θεών και των θνητών όντων (ζώων και ανθρώπων).

καὶ τούτοις· Η παρουσία του προσθετικού καὶ υποδηλώνει ότι υπήρξε χρόνος κατά τον οποίο γεννήθηκαν και οι θεοί. Δεν ήταν λοιπόν άναρχοι, αφού και γι' αυτούς υπήρχε **αρχή γένεσης**⁸. Η αντίληψη αυτή ταυτίζεται με τη θέση του Ησιόδου. Ο όρος **γένεσις** αναφέρεται στη διαδικασία με την οποία κάτι που δεν υπήρχε άρχισε να υπάρχει. Στον κοσμογονικό του μύθο ο Πρωταγόρας παρουσιάζει τη γένεση του κόσμου ως θεϊκή δημιουργία.

γῆς ἔνδον· Πρόκειται για την αρχέγονη αντίληψη της Μητέρας-Γης στην κοιλιά της οποίας γονιμοποιήθηκαν και δημιουργήθηκαν τα ζώα και τα φυτά⁹. Επίσης, υπόκειται σε αυτό το σημείο η αντίληψη περί αυτοχθονισμού (αὐτὸς + χθών=γη), που ήταν ιδιαίτερα αγαπητή στους Αθηναίους, γιατί έδινε αίσθημα προνομιακής σχέσης με την πατρίδα κι ευγενικής καταγωγής

⁸ Μαρκαντωνάτος Γ., ό.π., σ. 76

⁹ Μαρκαντωνάτος Γ., ό.π., σ. 76

(πβ. τον μύθο του Κάδμου και τη διατύπωση του Θουκυδίδη *οί αὐτοὶ αἰεὶ οἰκοῦντες* Β, 36).

ἐκ γῆς καὶ πυρός· Τα πρώτα στοιχεία, που με την ένωσή τους σχηματίστηκαν τα όντα. Τα **πρώτα στοιχεία** αποτέλεσαν βασικό αντικείμενο μελέτης των **προσωκρατικών φυσικών φιλόσοφων** της ιωνικής και της ελεατικής σχολής· ο πλήρης κατάλογος τους περιλάμβανε τέσσερα (*γῆ – πῦρ – ὕδωρ – ἀήρ*), αλλά ο Παρμενίδης θεώρησε πρωταρχικά τα δύο πρώτα. Τις απόψεις του Παρμενίδη και του Εμπεδοκλή [σύμφωνα με τον οποίο τα έμβια όντα προήλθαν από τη σύνθεση της φωτιάς, του χώματος, του νερού και του αέρα. Τα δύο τελευταία στοιχεία, το νερό και ο αέρας, δεν κατονομάζονται από τον σοφιστή.] φαίνεται να ακολουθεί εδώ ο Πρωταγόρας¹⁰. (βλ. και σχόλιο βιβλίου: Στο κοσμολογικό του έργο Τίμαιος (53a-b) ο Πλάτων θέτει την **ύπαρξη των 4 στοιχείων πριν τη δημιουργία-μορφοποίηση του κόσμου** από τον θεό.

ἄγειν πρὸς φῶς· Πολύ βασικός ο **συσχετισμός φως – ζωή** στους αρχαίους Έλληνες (βλ. παρακάτω τον πλατωνικό μύθο του Σπηλαίου για τον συμβολισμό του φωτός). Οι θεοὶ δίνουν στα θνητά γένη μόνο την εξωτερική μορφή τους και, όταν επρόκειτο να τα φέρουν στο φως, αναθέτουν στον Προμηθέα και στον Επιμηθέα την κατανομή των ιδιοτήτων σε αυτά. Το γεγονός ότι οι θεοὶ περιορίζονται μόνο στο να πλάσουν τα θνητά γένη μπορεί να φαίνεται παράδοξο, διατυπώνεται όμως στο πλαίσιο ενός μύθου με συμβολική σημασία.

Προμηθεΐ καὶ Ἐπιμηθεΐ· Πρόκειται για τους δύο τιτάνες, γιους του Ιαπετού και της Ωκεανίδας Κλυμένης. Το όνομα του Προμηθέα σημαίνει τον προνοητικό, αυτόν που σκέφτεται προτού ενεργήσει, ενώ το όνομα του Επιμηθέα αυτόν που σκέφτεται μετά την ενέργεια, τον μη προνοητικό. [Προμηθεύς < προμηθής (πρό + μῆτις : σκέψη) = προνοητικός,

¹⁰ Σπυρόπουλος Η., ό.π., σ. 190

προβλεπτικός. Ἐπιμηθεύς < ἐπί + μῆδος (πληθ. μῆδεα, τά: σκέψεις, επινοήσεις, τεχνάσματα) = απερίσκεπτος, απρονόητος, σκεπτόμενος κατόπιν εορτής.]

κοσμήσαι τε καὶ νεῖμαι· Πρόκειται για σχῆμα πρωθύστερο.

«νείμαντος δέ μου,» ἔφη ...· Αξιοσημείωτη μετάβαση από τον πλάγιο στον ευθύ λόγο που δίνει ζωηρότητα και παλμό. Στοιχεία του δημῳδους ύφους¹¹ στο συγκεκριμένο μύθο είναι:

1. η χαρακτηριστική – τυπική αρχή του μύθου: **Ἦν γάρ ποτε χρόνος**
2. η απλή κατασκευή του λόγου, χωρίς μακροσκελείς περιόδους
3. η παρατακτική σύνδεση
4. η συχνή χρήση του **οὔν** και του **ἐπειδή**
5. η συχνή επανάληψη των ίδιων λέξεων (π.χ. **νεῖμαι, νείμαντος, νέμει, νέμων**)
6. η εναλλαγή του ευθέως και του πλαγίου λόγου
7. οι πολλές διαιρέσεις των εννοιών, τα μέλη των οποίων συνδέονται με τα **τοῖς μὲν – τὰ δέ, ἃ μὲν – ἃ δέ** κ.ά.

Υπάρχουν ωστόσο και στοιχεία με ιδιαίτερα έντονη ποιητική πνοή και δύναμη (πβ. **ἄοπλον φύσιν, σμικρότητι ἤμπισχε, πτηνόν φυγήν, ἀῖστωθείη**, κ.ά.) Ο Πρωταγόρας μιμείται από τη μια το περίτεχνο ύφος του σοφιστή και από την άλλη την αφέλεια και φυσικότητα του λαϊκού τρόπου έκφρασης που ταιριάζει στην αφήγηση του μύθου

μή τι γένος ἀῖστωθείη· Η βασική μέριμνα και φροντίδα του Επιμηθέα είναι να εξασφαλίσει τη διαιώνιση όλων των ειδών της ζωής, η εξισορρόπηση των αντίρροπων τάσεων στο πλαίσιο του οικοσυστήματος (νόμος της αναπλήρωσης). Όλα εκείνα πάντως με τα οποία εφοδιάστηκαν τα έμβια όντα προβάλλονται ως δώρα των θεών.

¹¹ Γουδής Δ., *Πλάτωνος Πρωταγόρας και Φαίδρος*, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 1973

πρὸς τὰς ἐκ Διὸς ὥρας· Ο Δίας, ως θεός του ουρανού, ρυθμίζει και όλα τα μετεωρολογικά φαινόμενα, άρα και τις εποχές του έτους (**ἽΩραι**) που θεωρούνται θυγατέρες του¹². (βλ. και σχόλιο σχολικού βιβλίου) Επειδή η λέξη **ὥρα** χρησιμοποιόταν ιδιαίτερα για να δηλώσει την καλύτερη εποχή του χρόνου, κατέληξε επίσης να σημαίνει, όπως η λέξη **καιρός**, την κατάλληλη ώρα, τη σωστή στιγμή, όπως ακόμα και την καλή στιγμή της ζωής του ανθρώπου, δηλαδή τη νεότητα. Στη μυθολογία, **οι Ὁρες, κόρες του Δία και της Θέμιδος**, ήταν τρεις: η Ευνομία, η Δίκη και η Ειρήνη, προστάτευαν δε τις εποχές του έτους και τους καρπούς κάθε εποχής, και θεωρούνταν αιτίες της ωριμότητας και της τελειότητας όλων των φυσικών πραγμάτων, κυρίως δε της ακμής και της ομορφιάς του ίδιου του ανθρώπου.

Η κατανομή των ιδιοτήτων στα ζώα¹³

Ο ιδεολογικός πυρήνας του μύθου στο εδάφιο αυτό συνίσταται στη σκόπιμη ισορροπία που χαρακτηρίζει τον ζωικό κόσμο. Ο Πρωταγόρας εξηγεί τελολογικά τον «νόμο της αναπλήρωσης» στη φύση, αφού σύμφωνα με τους βιολογικούς νόμους κάθε ζώο έχει εφοδιαστεί με τα αναγκαία μέσα επιβίωσης, αυτοσυντήρησης και διαιώνισης του είδους του. Ειδικότερα, παρατηρούμε ότι οι ιδιότητες μοιράζονται στα ζώα έτσι ώστε μία αδυναμία να αναπληρώνεται από μία ικανότητα, με σκοπό να εξασφαλίζονται με αυτόν τον τρόπο α) η ύπαρξη και η διαιώνιση του κάθε είδους και β) η ισορροπία του οικοσυστήματος μέσα από την εξισορρόπηση των αντίρροπων δυνάμεων που λειτουργούν στο εσωτερικό του.

Συγκεκριμένα:

- η ταχύτητα αντισταθμίζει την αδυναμία,
- τα φτερά ή η υπόγεια κατοικία αντισταθμίζουν το μικρό σωματικό μέγεθος,
- όσα ζώα έχουν δύναμη, δεν χρειάζονται ταχύτητα,
- όσα έχουν μεγάλο σωματικό μέγεθος, σώζονται χάρη σ' αυτό,

¹² Σπυρόπουλος Η., ό.π., σ. 190

¹³ Πηγή: <http://www.study4exams.gr/>

- τα όπλα αντισταθμίζουν την έλλειψη δύναμης και ταχύτητας,
- για να αντιμετωπίζουν τις μεταβολές του καιρού, εφοδιάζονται με πυκνό τρίχωμα και γερό δέρμα,
- σε αυτά που γίνονται βορά, τροφή άλλων ζώων δίνεται η δυνατότητα να γεννούν πολλούς απογόνους,
- όσα τρέφονται με άλλα ζώα, γεννούν λίγους απογόνους,
- δίνονται διαφορετικά είδη τροφής σε κάθε είδος ζώου, για να μην εξαντληθούν συγκεκριμένα είδη διατροφής.

Ακόμη φαίνεται ότι η ποικιλία των ζωικών ειδών με διαφορετικές ιδιότητες και ικανότητες δείχνει ότι στον ζωικό κόσμο επικρατεί συνεχής αγώνας για επιβίωση, ένας διαρκής πόλεμος για την ύπαρξη, και επιπλέον ότι **η τελική ισορροπία του οικοσυστήματος προκύπτει από την εναρμόνιση των αντιθέτων**, ως ενότητα αντιθέτων (διαφαίνεται η θέση του **Ηράκλειτου**, για την «**παλίντονον/άφανη ἄρμονίην**»).

Ακόμη να προσθέσουμε ότι οι ιδιότητες των ζώων προβάλλονται ως δώρα των θεών, δηλαδή ως δοσμένες εκ των προτέρων ιδιότητες που τα ζωικά είδη έχουν χωρίς καμία ενεργητική συμμετοχή τους στην απόκτησή τους και παρέχονται μάλιστα από την κατώτερη και ελλιπέστερη θεϊκή μορφή του Επιμηθέα.

Τέλος, η τεολογική εξήγηση της αντισταθμιστικής και σύμμετρης κατανομής των ιδιοτήτων στα ζώα, που επιχειρεί ο Πρωταγόρας στην εξεταζόμενη ενότητα, γίνεται ιδιαίτερα αντιληπτή στη χρήση της γλώσσας με το πλήθος αντιθετικών σχημάτων και προσδιορισμών του τελικού αιτίου.

Διευκρίνιση: Στο μύθο του Πρωταγόρα η **είμαρμένη** αναφέρεται δύο φορές: **χρόνος είμαρμένος** (4^η ενότητα) και **είμαρμένη ημέρα** (5^η ενότητα). Είναι στοιχείο του μύθου, που προσδιορίζει χρονικά την εξέλιξη. Εκφράζει «το πλήρωμα του χρόνου», το πέρασμα από μία εποχή σε άλλη, από μια μορφή ζωής σε άλλη, που ούτε στιγμιαίο είναι ούτε αυτόματο. Αν αφαιρέσουμε το περίβλημα του μύθου από την αφήγηση του Πρωταγόρα, σημαίνει ότι το πέρασμα σε άλλο στάδιο γίνεται κάτω από την πίεση της ανάγκης για

επιβίωση ή βελτίωση της ζωής¹⁴. Σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, λοιπόν, η **γένεση του κόσμου δεν μπορούσε να συμβεί ούτε νωρίτερα ούτε αργότερα από τότε που έγινε.**

Λεξιλογικά σχόλια

- *είμαρμένος < μείρομαι: μέρος, μερίς, μερίζω, μόρος (=θάνατος), μοῖρα, μόρσιμος(=θανάσιμος), μερίδιο, μοιράζω, μοιρασιά, μέρισμα*
- *κεράννυται < κεράννυμι: κράσις, κρατήρας, κρασί, κράμα*
- *νεῖμαι < νέμω: νομή, διανομή, νομάς, νόμος, νομίζω, νόμισμα*
- *ἐπισκέψαι < ἐπισκοπέομαι – οὔμαι: σκοπός, σκοπεύω, σκοπιά, επίσκοπος, σκέπτομαι, σκέψη, σκεπτικός*
- *κατάγειος < κατά + γῆ: γήινος, γηγενής, υπόγειος, υπέργειος, Ανώγεια, απογείωση, προσγείωση*
- *πορίζω < πείρω (=διαπερνάω): πορθμός, πόρος, πορεύω-ομαι, περνάω, απορώ*

¹⁴ Κ.Ε.Ε. Αξιολόγηση των μαθητών στην αρχαία ελληνική γραμματεία, Φιλοσοφικός λόγος, Αθήνα 1999, σ. 39

Κείμενο Αναφοράς: Πλάτων Πρωταγόρας 320c-321b

Ἦν γάρ ποτε χρόνος ὅτε θεοὶ μὲν ἦσαν, θνητὰ δὲ γένη οὐκ ἦν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τούτοις χρόνος ἦλθεν εἰμαρμένος γενέσεως, τυποῦσιν αὐτὰ θεοὶ γῆς ἔνδον ἐκ γῆς καὶ πυρὸς μεῖζαντες καὶ τῶν ὅσα πυρὶ καὶ γῇ κεράννυται.

Ἐπειδὴ δ' ἄγειν αὐτὰ πρὸς φῶς ἔμελλον, προσέταξαν Προμηθεὶ καὶ Ἐπιμηθεὶ κοσμήσαι τε καὶ νεῖμαι δυνάμεις ἐκάστοις ὥς πρέπει. Προμηθεὶα δὲ παραιτεῖται Ἐπιμηθεὺς αὐτὸς νεῖμαι, "Νείμαντος δέ μου," ἔφη, "ἐπισκέψαι" καὶ οὕτω πείσας νέμει.

Νέμων δὲ τοῖς μὲν ἰσχὺν ἄνευ τάχους προσῆπτεν, τοὺς δ' ἀσθενεστέρους τάχει ἐκόσμει· τοὺς δὲ ὥπλιζε, τοῖς δ' ἄοπλον διδοὺς φύσιν ἄλλην τιν' αὐτοῖς ἐμηχανᾶτο δύναμιν εἰς σωτηρίαν. Ἄ μὲν γὰρ αὐτῶν ἡμπισχεν, πτηνὸν φυγὴν ἢ κατάγειον οἴκησιν ἔνεμεν· ἃ δὲ ἠῦξε μεγέθει, τῷδε αὐτῷ αὐτὰ ἔσφρυν· καὶ τᾶλλα αὐτῶς ἐπανισῶν ἔνεμεν.

Ταῦτα δὲ ἐμηχανᾶτο εὐλάβειαν ἔχων μή τι γένος ἀἴστωθείη· ἐπειδὴ δὲ αὐτοῖς ἀλληλοφθοριῶν διαφυγὰς ἐπήρκεσε, πρὸς τὰς ἐκ Διὸς ὥρας εὐμάρειαν ἐμηχανᾶτο ἀμφιεννὺς αὐτὰ πυκναῖς τε θριξίν καὶ στερεοῖς δέρμασιν, ἱκανοῖς μὲν ἀμῦναι χειμῶνα, δυνατοῖς δὲ καὶ καύματα, καὶ εἰς εὐνὰς ἰοῦσιν ὅπως ὑπάρχοι τὰ αὐτὰ ταῦτα στρωμνὴ οἰκεία τε καὶ αὐτοφυῆς ἐκάστω· καὶ ὑποδῶν τὰ μὲν ὀπλαῖς, τὰ δὲ [θριξίν καὶ] δέρμασιν στερεοῖς καὶ ἀναίμοις.

Τοῦντεῦθεν τροφὰς ἄλλοις ἄλλας ἐξεπόριζεν, τοῖς μὲν ἐκ γῆς βοτάνην ἄλλοις δὲ δένδρων καρπούς, τοῖς δὲ ῥίζας· ἔστι δ' οἷς ἔδωκεν εἶναι τροφήν ζώων ἄλλων βοράν· καὶ τοῖς μὲν ὀλιγογονίαν προσῆψε, τοῖς δ' ἀναλίσκομένοις ὑπὸ τούτων πολυγονίαν, σωτηρίαν τῷ γένει πορίζων.

Ασκήσεις

Ασκήσεις κατανόησης του κειμένου αναφοράς

1. α) Με βάση το αρχαίο κείμενο (αναφοράς) να χαρακτηρίσετε τις παρακάτω διατυπώσεις ως Σωστές ή Λανθασμένες με ένα Σ ή Λ αντίστοιχα. Να τεκμηριώσετε την επιλογή σας γράφοντας τη χαρακτηριστική φράση του αρχαίου κειμένου που την επιβεβαιώνει.

1. Οι θεοί δημιούργησαν τα θνητά γένη από φωτιά και χώμα.

2. Ο Επιμηθέας ανέλαβε να μοιράσει αυτός τα εφόδια των ζώων και ο Προμηθέας να κάνει την επιθεώρηση.
 3. Ο Προμηθέας έδωσε ταχύτητα και δύναμη στα ίδια ζώα.
 4. Όσα ζώα έχουν άοπλη φύση έχουν κάποια άλλη ικανότητα για τη σωτηρία τους.
 5. Τα μικρόσωμα ζώα είχαν την ικανότητα να πετούν.
- β) Ποια προστατευτικά μέσα σοφίστηκε ο Επιμηθέας για να αντιμετωπίσουν τα ζώα τις αντίξοες καιρικές συνθήκες;
2. Ποιους μηχανισμούς σωτηρίας επινόησε ο Επιμηθέας για κάθε ζώο;

Ασκήσεις ερμηνευτικές

1. Πώς εξασφαλίστηκε η ισορροπία και η επιβίωση στο ζωικό βασίλειο κατά τον Πρωταγόρα;
2. Ποιες φιλοσοφικές και μυθολογικές αντιλήψεις προβάλλονται στο παραπάνω απόσπασμα; Να τις αναπτύξετε σύντομα με αναφορές στο κείμενο.

Ασκήσεις λεξιλογικές

1. Να γράψετε από δύο ομόρριζα της αρχαίας ή της νέας ελληνικής για τις παρακάτω λέξεις: *είμαρμένος, κεράννυται, νεῖμαι, ἤμπισχεν, ἐμηχανᾶτο, θριξίν, βορά, προσῆψε, πορίζων*.
2. Να γράψετε από ένα αντίθετο στην αρχαία ελληνική για τις παρακάτω λέξεις (στην ίδια πτώση και στο ίδιο γένος): *θνητά, φῶς, ἐκάστοις, κατάγειον, δυνατοῖς, ὀλιγογονίαν*.
3. *πῦρ, γῆ*: Να χρησιμοποιήσετε τα ουσιαστικά ως πρώτο συνθετικό σε πέντε για το καθένα διαφορετικά σύνθετα.
4. *κατευνάζω, κατανάλωση, εκδορά, ἀμπέχονο, αὐτάρκεια, σαρκοβόρο, καταβροχθίζω, περιδέрайο*: Να εντοπίσετε στο κείμενο τις ομόρριζες των λέξεων που σας δίνονται.

Άσκηση Παράλληλου Κειμένου

Α. Αφού μελετήσετε το παρακάτω κείμενο, να τεκμηριώσετε τις διαπιστώσεις που υπάρχουν σε αυτό αναφορικά με τους κοσμογονικούς και ανθρωπογονικούς μύθους αντλώντας στοιχεία από το κείμενο αναφοράς.

Μύθοι με θέμα τη δημιουργία του ανθρώπου από χώμα μας είναι γνωστοί και από άλλους λαούς (Αιγύπτιους, Βαβυλώνιους) [...] Όλοι οι αρχαιοελληνικοί μύθοι, θεογονικοί και ανθρωπογονικοί, που αναφέρονται σε όντα γεννημένα από γη, χώμα, πηλό, πέτρα, ακόμα και πετρωμένο καρπό, σπόρο και αβγό με κέλυφος από πέτρωμα, όλοι βασίζονται στην πρωταρχική διαπίστωση της γεννητικής δύναμης της γης, που σε κοινωνίες με μητριαρχικά πρότυπα εκφράζεται προεπιστημονικά με την πίστη στην παμμήτειρα Γη. Ειδικά για τον ανθρωπογονικό μύθο της Πανδώρας, η ανάπτυξη της κεραμικής προϋποτίθεται: Οι θεοί που πλάθουν ανθρώπινα πλάσματα κατ' εικόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν τους έχουν πρότυπο τους ανθρώπους, που δίνουν τη δική τους μορφή στους θεούς τους, όταν πάνω στον κεραμευτικό τροχό κατασκευάζουν τα λατρευτικά τους ομοιώματα. Αυτή η ιδέα λειτουργεί ακόμα και στην πρώιμη ελληνική επιστήμη. Έτσι στον 6^ο αι. π.Χ. ένας φιλόσοφος με γαιοκρατική φυσική θεωρία, ο Ξενοφάνης διδάσκει: όλοι έχουμε γίνει από χώμα και νερό (απόσπ. 29 DK).

Ελληνική Μυθολογία, Εκδοτική Αθηνών, τ. 2, σ.58

Επισημάνσεις για τα Παράλληλα Κείμενα του σχολικού βιβλίου¹⁵

Παράλληλο 1ο, Ησίοδος Θεογονία 104-136

- Η "Θεογονία" του Ησιόδου δεν είναι ιερό κείμενο. Είναι, κυρίως, κείμενο διδακτικό (όπως και το "Έργα καὶ Ἡμέραι") που μεταχειρίζονται δύο τρόπους, τη γενεαλογία και τον μύθο - που πλέκονται μεταξύ τους - για να διδαχθεί ο αναγνώστης (τότε ο ακροατής) και τη θεογονία και τις ηθικές

¹⁵ Η διδασκαλία των Παραλλήλων Κειμένων και των Κειμένων Αυτενέργειας **δεν είναι υποχρεωτική** και δεν αποτελούν μέρος της διδακτέας-εξεταστέας ύλης.

αρχές που προκύπτουν από τους μύθους που παρεμβάλλονται. Μπορεί επίσης να λεχθεί ότι είναι ένα είδος κωδικοποίησης των έως τότε παραδειγμάτων θεογονικών θεμάτων, όπως είχαν διαμορφωθεί με τις διάφορες επιστρώσεις που δέχθηκαν. Η αρχαία ελληνική θρησκεία δεν είχε ιερά κείμενα λειτουργικά ούτε θεωρούνταν εξ αποκαλύψεως των οποίων καμιά αλλοίωση δεν επιτρεπόταν. Η "Θεογονία" είναι ένα ποίημα επώνυμου ποιητή. **Ο Ησίοδος επικαλείται τις θείες Μούσες** (στ. 114), αλλά αυτό δεν σήμαινε παρά μία τυπική επίκληση βοήθειας, αντίστοιχης με τα δύο ομηρικά έπη. Ο επώνυμος ποιητής επικαλείται τη θεία έμπνευση όχι για να του αποκαλυφθεί κάποια αλήθεια, αλλά για να εμπνευσθεί, να του δώσουν το χάρισμα του λόγου και να εκφράσει ποιητικά το θέμα του. Ο Ησίοδος, μετά από μία μακρά επίκληση και δοξολογία των Μουσών (115 στίχοι!) περιγράφει και αυτός την κοσμογονία του¹⁶.

Στο πλατωνικό κείμενο αφηγητής είναι ο ίδιος ο σοφιστής Πρωταγόρας και όχι ο Πλάτωνας. Κατά τον Διογένη τον Λαέρτιο ο μύθος περιλαμβανόταν στο έργο του Πρωταγόρα ***Περὶ τῆς ἐν ἀρχῇ καταστάσεως***, το οποίο δεν έχει διασωθεί. **Ο Πρωταγόρας πρωτοτυπεί και φαίνεται ρηξικέλευθος για την εποχή του**. Μεταφέρει το κέντρο ενδιαφέροντος από τους θεούς στον άνθρωπο και περιγράφει παρά τους συμβολισμούς και τις μυθικές αναφορές τη συνεχή εξέλιξη της ανθρωπότητας ως συνεχή πορεία εξανθρωπισμού και βελτίωσης της ζωής. Ο άνθρωπος πλέον καθίσταται ο ίδιος ερμηνευτής του κόσμου και είναι προφανές ότι υπήρχαν στην αρχαιότητα και στοχαστές που αμφισβητούσαν παγιωμένες αντιλήψεις με κριτικό «όπλο» τη φιλοσοφία ως δύναμη ανατροπής και αναθεώρησης στερεοτυπικών μύθων¹⁷.

- Στην αρχή υπήρχε το Χάος, έπειτα η Γη και ο Έρωτας. Από το Χάος γεννήθηκε η Νύχτα, από τη Νύχτα ο Αιθέρας και η Ημέρα. Χαρακτηριστική είναι η επανάληψη του αποθετικού ρήματος «έγινε», για να δηλώσει τη διαδικασία με την οποία κάτι που δεν υπήρχε, άρχισε να υπάρχει. Ωστόσο, στην πορεία η

¹⁶ Βλάχου Στ. & Αγγ., Ησιόδου Θεογονία, Εκδόσεις Παπαδήμας, Αθήνα 1990, σσ. 14-15, 25-27

¹⁷ Τουρνά Χαρ., Κριτικές επισημάνσεις στα Αρχαία Γ' με επίγευση θεολογίας, 2019, σ. 8

ρηματική διατύπωση διαφοροποιείται. Αναφέρεται ότι η Νύχτα γέννησε τον Αιθέρα και την Ημέρα. Κατόπιν η Γη γέννησε τον Ουρανό, τα Όρη, τη Θάλασσα και τους Τιτάνες (Κοίο, Κρείο, Υπερίονα, Ιαπετό, Θεία, Ρέα, Θέμιδα, Μνημοσύνη, Φοίβη, Τηθύ). Χαρακτηριστική εδώ είναι η επανάληψη του ρήματος «γέννησε», για να δοθεί έμφαση στο ποιος δημιούργησε τα όντα αυτά, δηλαδή στη Γη.

Παράλληλο 2ο, Εμπεδοκλής απόσπασμα 17, 14-30

- Ο Εμπεδοκλής, από τον Ακράγαντα της Σικελίας (495-430 π.Χ.), υπήρξε πολύπλευρη προσωπικότητα: γιατρός και περιπλανώμενος ιερέας, γόνος αριστοκρατικής οικογένειας αλλά με δημοκρατικές πεποιθήσεις, ακολούθησε το παράδειγμα του Παρμενίδη και διατύπωσε τη διδασκαλία του σε εξάμετρους στίχους.

Σύμφωνα με τις αρχαίες μαρτυρίες συνέθεσε δύο ποιήματα, ένα κοσμολογικό με τον τίτλο **Περὶ φύσεως** και ένα θρησκευτικό με τον τίτλο **Καθαρμοί**. Οι αντιλήψεις για τη διαμόρφωση του κόσμου σώζονται στο ποίημά του **Περὶ φύσεως**, όπου απευθύνεται στον αγαπημένο μαθητή του, τον Πausανία. Το ποίημα αυτό είναι γραμμένο σε εξάμετρους στίχους. Ξεκινά με μια επίκληση προς τη Μούσα («τα λόγια μου άκουε»), πράγμα που φανερώνει άμεση σχέση με την παράδοση της αρχαιοελληνικής επικής ποίησης (Όμηρος, Ησίοδος). Θα εκθέσει «λόγο διπλό», λόγο με αμφίδρομη κατεύθυνση, με διπλή ιστορία.

Στο έργο **Περὶ φύσεως** ανέπτυξε τη φυσική του διδασκαλία: δεν υπάρχει γέννηση και θάνατος, αλλά μόνο ανάμειξη και χωρισμός τεσσάρων στοιχείων (ριζωμάτων) της φωτιάς, του αέρα, του νερού και της γης· κινητήριες δυνάμεις για την ανάμειξη και τον χωρισμό είναι η Αγάπη (Φιλότης) και η Φιλονικία (Νεῖκος)· ο κόσμος υπόκειται σε μια αέναη κυκλική διαδικασία, η οποία χαρακτηρίζεται από διάφορες φάσεις, μεταξύ της απόλυτης κυριαρχίας της Αγάπης, οπότε τα στοιχεία σχηματίζουν μian ομοιογενή σφαίρα (τον Σφαίρο), και της απόλυτης κυριαρχίας της Φιλονικίας, οπότε όλα τα πράγματα περιορίζονται στα τέσσερα στοιχεία.

Μας διευκρινίζει ότι οι οντότητες που ενέχονται στον κύκλο της

αλλαγής είναι οι τέσσερις ρίζες, ενώ μας δίνει επίσης μερικές ειδικότερες πληροφορίες γι' αυτές, καθώς και για την Αγάπη και τη Φιλονικία, τις κινητήριες δυνάμεις του κύκλου. Φωτιά, νερό, αέρας και γη (στ. 18) είναι στοιχεία σταθερά και αναλλοίωτα που τα ονόμασε «ριζώματα πάντων». Πρόκειται για μια τετράδα «βασικών αρχών» ή «στοιχείων» από τα οποία σχηματίζονται όλα τα άλλα πράγματα. Με την ένωση ή τον διαχωρισμό τους δημιουργούν τις φαινομενικές αλλαγές τις οποίες ονομάζουμε γένεση και φθορά, αλλά και την ποικιλία του σύμπαντος.

Ένας ύμνος για την Αγάπη (Φιλότητα) καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος του χώρου που αφιερώνει ο Εμπεδοκλής σε αυτό το θέμα. Την Αγάπη δεν μπορεί κανείς να τη δει· ο Πausanίας, ο μαθητής του Εμπεδοκλή, καλείται να συναγάγει την παρουσία και τη δύναμή της γενικά από τα αποτελέσματά της στον χώρο των ανθρωπίνων υποθέσεων. Στους στίχους 19-20 ο Εμπεδοκλής υπαινίσσεται ότι η Φιλονικία (Έχθρα) βρίσκεται σε διάσταση με τις τέσσερις ρίζες, ενώ η Αγάπη βρίσκεται σε αρμονία μαζί τους. Στους στίχους 27-29 ο Εμπεδοκλής εξαγγέλλει τη θεωρία του για την εναλλάξ κυριαρχία των στοιχείων και της Αγάπης και της Φιλονικίας. Η Φιλότητα (έλξη) είναι συνενωτική δύναμη που δημιουργεί τους οργανισμούς και ενώνει με τη δράση της τα πολλά. Το Νείκος (άπωση) είναι δύναμη που διακρίνει, ξεχωρίζει και απομονώνει τα όντα, που μετατρέπει το ένα σε πολλά. Η θεωρία αυτή ορίζει τον μηχανισμό, χάρη στον οποίο η συνεχής αλλαγή εξασφαλίζει την πανγκόσμια σταθερότητα. Ο πυρήνας της θεωρίας είναι μια ιδέα που ανάγεται στον Αναξίμανδρο και στον Ηράκλειτο: καθένα από τα στοιχεία που ενέχονται στον κύκλο πρέπει να είναι ίσο με καθένα από τα άλλα· και για να ρυθμίζεται η διαδικασία από την Αγάπη και τη Φιλονικία, η καθεμιά από αυτές τις δύο δυνάμεις πρέπει κατά κάποιο τρόπο να είναι ίση με όλα μαζί τα στοιχεία¹⁸.

Οι απόψεις των προσωκρατικών και συγκεκριμένα του Εμπεδοκλή δηλώνουν λογική σκέψη και μια απόπειρα ορθολογικής ερμηνείας του κόσμου.

¹⁸ Kirk G.S. - Raven J.E. - Schofield M., *Οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι*, εκδόσεις MIET, Αθήνα 1990 σσ. 296-298